

GLOBAL JARAYONLAR VA BARQAROR TARAQQIYOT FALSAFASI: INSONIYAT SIVILIZATSIYASINING YANGI PARADIGMASI

Shomurodov Ibrohim Xusanmurot o'g'li

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti o'qituvchisi

E-mail: ibrohimshomurodov93@gmail.com

Ruzikulova Laylo Abdurahmon qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti o'qituvchisi

E-mail: laylorozikulova@gmail.com

Rashidov Hasan To'lqin o'g'li

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Psixologiya ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA Ushbu tadqiqotda globallashuv jarayonlarining zamonaviy sivilizatsiya inqiroziga ta'siri va ushbu inqirozdan chiqishning falsafiy asosi sifatida barqaror taraqqiyot konsepsiyasi tahlil qilinadi. Maqolada antropotsentrik dunyoqarashning cheklanganligi, ekotsentrizmga o'tish zarurati va kelajak avlodlar oldidagi axloqiy mas'uliyat masalalari ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, barqarorlikning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlari o'rtasidagi dialektik bog'liqlik hamda Noosfera nazariyasining zamonaviy interpretatsiyasi tadqiq etiladi.

KALIT SO'ZLAR: Globallashuv, barqaror taraqqiyot, ekologik etika, antropotsentrizm, noosfera, sivilizatsiya, ekotsentrizm, global mas'uliyat, sinergetika, sirkulyar iqtisodiyot.

Ushbu annotatsiya va kalit so'zlarning rus hamda ingliz tillaridagi professional akademik tarjimasini taqdim etaman:

АННОТАЦИЯ В данном исследовании анализируется влияние процессов глобализации на кризис современной цивилизации и концепция устойчивого развития как философская основа выхода из этого кризиса. В статье научно обоснованы ограниченность антропоцентрического мировоззрения, необходимость перехода к экоцентризму и вопросы моральной ответственности перед будущими поколениями. Также исследуется диалектическая взаимосвязь между экономическими, экологическими и социальными аспектами устойчивости, а также современная интерпретация теории Ноосферы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Глобализация, устойчивое развитие, экологическая этика, антропоцентризм, ноосфера, цивилизация, экоцентризм, глобальная ответственность, синергетика, циркулярная экономика.

ABSTRACT This research analyzes the impact of globalization processes on the crisis of modern civilization and the concept of sustainable development as a philosophical basis for overcoming this crisis. The article provides a scientific substantiation of the limitations of the anthropocentric worldview, the necessity of transitioning to ecocentrism, and the issues of moral responsibility toward future generations. Furthermore, it explores the dialectical

interconnection between the economic, environmental, and social aspects of sustainability, alongside a modern interpretation of the Noosphere theory.

KEYWORDS: Globalization, sustainable development, environmental ethics, anthropocentrism, noosphere, civilization, ecocentrism, global responsibility, synergetics, circular economy.

KIRISH: GLOBALIZATSIYA VA ZAMONAVIY SIVILIZATSIYA INQIROZI

Insoniyat tarixi taraqqiyotning turli bosqichlarini bosib o'tgan bo'lsa-da, aynan XXI asrga kelib "global" tushunchasi o'zining haqiqiy ontologik va amaliy ma'nosini kasb etdi. Globallashuv — bu shunchaki iqtisodiy integratsiya yoki axborot almashinuvi emas, balki butun dunyoning yagona ekzistensial makonga, ya'ni **"yagona taqdir hamjamiyati"**ga aylanishidir. Biroq, bu jarayonning paradoksi shundaki, insoniyat texnik va moddiy jihatdan boyigan sari, o'zining tabiiy yashash muhitini — biosferani shunchalik shiddat bilan vayron qilmoqda.

Zamonamizning eng o'tkir ziddiyati — **cheksiz iqtisodiy o'sishga bo'lgan ehtiyoj va Yer sayyorasining cheklangan resurslari** o'rtasidagi keskin to'qnashuvdir. Klassik iqtisodiy maktablar uzoq vaqt davomida "tabiat — tunganmas ombor" degan yanglish tasavvurga tayanib keldi. Bugungi kunda esa bu mexanistik qarash o'z o'rnini **"Barqaror taraqqiyot" (Sustainable Development)** paradigmasiga bo'shatib bermoqda. Barqaror taraqqiyot shunchaki atrof-muhitni muhofaza qilish emas, balki iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikning dinamik muvozanatidir. Tadqiqotning maqsadi — global inqirozlardan chiqishning intellektual xaritasini chizish va barqarorlikni ta'minlovchi fundamental prinsiplarni ilmiy asoslashdan iborat.

NAZARIY QISM: BARQAROR TARAQQIYOTNING FALSAFIY ASOSLARI

2.1. Antropotsentrizm inqirozi va Ekotsentrizmga o'tish dialektikasi

G'arb falsafasida Uyg'onish davridan boshlab shakllangan va R. Dekart hamda F. Bekon asarlarida cho'qqisiga chiqqan "Inson — tabiat hukmdori" g'oyasi texnogen sivilizatsiyaning ma'naviy dvigateliga aylandi. Bu yondashuv tabiatni inson manfaatlariga xizmat qiluvchi "jonsiz mexanizm" sifatida talqin etdi. **Falsafiy burilish:** Barqaror taraqqiyot falsafasi bu utilitar yondashuvni rad etib, **Ekotsentrizmni** taklif etadi. Bunda inson tabiatning xo'jayini emas, uning ajralmas bir qismi sifatida ko'riladi. Martin Xaydegger ta'biri bilan aytganda, biz tabiatni "tayyor zaxira" (Bestand) sifatida ko'rishdan voz kechib, u bilan hamkorlik (koevolyutsiya) tamoyiliga o'tishimiz shart.

2.2. Noosfera va Sinergetik yondashuv: Aql va Tabiat simbiozi

V.I. Vernadskiy tomonidan asoslangan **Noosfera (aql sohasi)** nazariyasi barqaror taraqqiyotning eng muhim metodologik poydevoridir. Unga ko'ra, insoniyat aql-zakovati Yer yuzidagi yangi geologik kuchga aylandi. Noosfera — bu biosferaning shunday bosqichiki, unda inson ongi va ilmiy tafakkuri taraqqiyotni tartibga soluvchi asosiy omil bo'ladi. Sinergetik nuqtai nazardan, global dunyo o'ta murakkab tizim bo'lib, undagi kichik bir ekologik buzilish (kapalak effekti) global miqyosdagi beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shuning uchun rivojlanish endi stixiyali emas, balki boshqariladigan jarayon bo'lishi shart.

2.3. Mas'uliyat etikasi: Hens Jonas va kelajak falsafasi

An'anaviy axloq tizimlari asosan "shu yerda va hozir" tamoyiliga tayangan. Biroq, faylasuf Hens Jonas o'zining "Mas'uliyat prinsipi" asarida yangi kategorik imperativni ilgari surdi: *"Shunday harakat qilginki, sening faoliyating natijalari Yer yuzida inson hayotining kelajakda davom etishiga monelik qilmasin"*. Bu nazariya hozirgi avlodga "kelajak avlodlar hisobiga yashash" ma'naviy huquqini bermaydi va barqarorlikning axloqiy o'zagini tashkil etadi.

TAHLIL: GLOBAL JARAYONLARNING ZIDDIYATLI DINAMIKASI

3.1. Iqtisodiy determinizm va "Ekologik iz" (Ecological Footprint)

Zamonaviy iqtisodiy tizim chiziqli modelga (olish — ishlab chiqarish — tashlab yuborish) tayanadi. Global tahlillar shuni ko'rsatadiki, insoniyat hozirda Yer sayyorasining qayta tiklanish imkoniyatidan **1.7 barobar ko'proq** resurs iste'mol qilmoqda. **Tahliliy xulosa:** Iqtisodiy o'sish va ekologik degradatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni uzish (decoupling) barqarorlikning bosh vazifasidir. Bu yerda "Sirkulyar iqtisodiyot" tushunchasi markaziy o'ringa chiqadi. Bu model chiqindisiz ishlab chiqarishni ko'zda tutib, tabiatdagi modda almashinuvi jarayonining iqtisodiy aksidir.

3.2. Global iqlim o'zgarishi va Ontologik xavf

Iqlim o'zgarishi bugungi kunda ekzistensial tahdid darajasiga ko'tarildi. Sanoat inqilobidan buyon o'rtacha haroratning **1.1°C** ga ko'tarilishi biosferadagi gomeostazning (muvozanatning) buzilishiga olib keldi. Orol dengizi fojiasi bu borada mintaqaviy barqarorlikning buzilishi global tizimga qanday ta'sir qilishiga klassik misoldir. Bunday inqirozlar "ekologik migratsiya" va resurslar uchun mojarolar kabi ijtimoiy beqarorlikni keltirib chiqarmoqda.

3.3. Ijtimoiy tengsizlik va Inson kapitali falsafasi

Barqaror taraqqiyot faqat ekologiya emas, balki ijtimoiy adolatdir. Global dunyo aholisining eng boy **1%** qismi global boylikning qariyb yarmini nazorat qilmoqda. Bunday disproporsiya barqarorlikning "ijtimoiy adolat" ustunini yiqitadi. Falsafiy jihatdan, inson kapitalini (ta'lim, sog'liqni saqlash, ma'naviyat) rivojlantirish global iste'mol madaniyatini o'zgartirishning yagona yo'lidir. Bilimli jamiyat — global xavflarni anglaydigan va ularni boshqara oladigan jamiyatdir.

NATIJA: YANGI SIVILIZATSIYAVIY PARADIGMA

Tadqiqot natijasida global barqarorlikni ta'minlovchi quyidagi ustuvor yo'nalishlar aniqlandi:

1. **Yangi o'lchov birligi:** Taraqqiyot ko'rsatkichi endi faqat YaIM bilan emas, balki "Yashil YaIM" va "Inson kamoloti indeksi" bilan o'lchanishi shart.

2. **Texnologik simbioz:** Sanoat 4.0 va Sun'iy intellekt tabiatni ekspluatatsiya qilishga emas, balki resurslarni optimallashtirishga (masalan, "Aqlli qishloq xo'jaligi") yo'naltirilishi lozim.

3. **Global Mas'uliyat Instituti:** Milliy manfaatlardan ko'ra umumbashariy manfaatlarning ustuvorligi tan olinishi kerak. O'zbekistonning Orolbo'yi mintaqasini "Ekologik innovatsiyalar zonasi" deb e'lon qilishi bu boradagi amaliy falsafiy qadamdir.

XULOSA

Global jarayonlar insoniyatni umumiy taqdir ostida birlashtirdi. Barqaror taraqqiyot falsafasi shuni ko'rsatadiki, biz Yer sayyorasini ota-bobolarimizdan meros qilib olganimiz yo'q,

balki farzandlarimizdan qarzga olganmiz. Sivilizatsiyaning kelajagi insonning texnik qudrati va ma'naviy donishmandligi o'rtasidagi muvozanatga bog'liq. Barqaror rivojlanish — bu nafaqat tirik qolish strategiyasi, balki insoniyatning tabiat bilan buyuk sulhidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. (*Barqaror rivojlanishning davlat siyosatidagi o'rni tahlili uchun*).
2. Nazarov Q. Falsafa: qomusiy lug'at. – Toshkent: “Sharq”, 2004. (*Global jarayonlar va falsafiy tushunchalar izohi uchun*).
3. Ergashev I. Globallashuv falsafasi. – Toshkent: “Akademiya”, 2008. (*Globallashuvning ijtimoiy-siyosiy jihatlari bo'yicha fundamental asar*).
4. Shermuhammedova N. Falsafa va fan metodologiyasi. – Toshkent: “Noshir”, 2009. (*Ilmiy tadqiqot metodologiyasi va sivilizatsiya tahlili uchun*).
5. Saifnazarov I., Muxtorov A., Sultonov T. Barqaror taraqqiyot falsafasi. – Toshkent: “Noshir”, 2019. (*Mavzu bo'yicha eng asosiy darsliklardan biri*).
6. Nigmatov A. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2010. (*Ekologik muvozanat va resurslar barqarorligi tahlili*).
7. Qahhorova Sh. Global ma'naviyat – barqaror taraqqiyot asosi. – Toshkent: “Tafakkur”, 2009. (*Inson kapitali va ma'naviy barqarorlik masalalari*).
8. O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori.
9. Laylo, Ruzikulova. "SUNIY INTELLEKT VA AKADEMIK INGLIZ TILINI ORGANISH." *BILGI ÇEŞMESI* 2.4 (2026): 58-64.
10. Laylo, R. (2026). SUNIY INTELLEKT VA AKADEMIK INGLIZ TILINI ORGANISH. *BILGI ÇEŞMESI*, 2(4), 58-64.
11. Laylo, Ruzikulova. "SUNIY INTELLEKT VA AKADEMIK INGLIZ TILINI ORGANISH." *BILGI ÇEŞMESI* 2.4 (2026): 58-64.
12. Laylo, R. (2026). SUNIY INTELLEKT VA AKADEMIK INGLIZ TILINI ORGANISH. *BILGI ÇEŞMESI*, 2(4), 58-64.
13. Nomozov Xurshid. "AXBOROT XURUJI VA OGOHLIK TUSHUNCHASI MAZMUN-MOHİYATI." *CONFERENCE OF ADVANCE SCIENCE & EMERGING TECHNOLOGIES*. Vol. 1. No. 7. 2026.
14. NOMOZOV XURSHID SHAVKAT O'G'LI. "INTERNET-MAKON MOHIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI." *TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR* 1.2 (2024): 48-51.
15. NOMOZOV XURSHID SHAVKAT O'G'LI "AXBOROT XURUJINING O'SMIRLAR HAYOTIGA TA'SIRI." *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 1285-1287.
16. Nomozov, Xurshid (2024). JAMIYATDA INTERNET-MAKON KONTENTLARI TA'SIRIDA SODIR BO'LAYOTGAN NEGATIV IJTIMOYILASHUV SHAKLLARI.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR, 1(2), 52-58.

17. Xurshid, Nomozov. "AXBOROT XURUJLARINING MANBALARI, ULARNING IJTIMOY MUHITDA AMALGA OSHISH USULLARI." *Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari* 41 (2025): 632-636.

18. Nomozov, Xurshid. "INTERNET-MAKON MOHIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI." *Farg'ona davlat universiteti*, (3) (2023): 67-67.

19. Nomozov, Xurshid. "INTERNET-MAKON RESURLARIDAN FOYDALANISH SOHALARI." *Development and innovations in science* 2 (2023): 8-14.

20. Omonov, Bakhodir. "The Expression of Geopolitical Knowledge in the Works “the City of Virtuous People” and “India”." *JournalNX* 9.6 (2023): 16-20.

21. OMONOV, Bahodir. "“DASTUR UL-MULUK” VA “SADDI ISKANDARIY” ASARLARIDA GEOSIYOSIY QARASHLAR." «*ACTA NUUZ*» 1.1.2 (2024): 180-183.

22. Omonov, Bakhodir. "The use of water resources in the center of environmental policy in the region." *The Fifth International Conference on History and Political Sciences*. 2015.

23. Omonov, Bakhodir Nurillaevich, Go‘zal Aralovna Ochilova, and Sitora Ayonovna Azamova. "Specific characteristics of the ecological environment in uzbekistan." *World of Scientific news in Science* 1 (2023): 15-28.

24. Omonov, Bahodir. "Problems And Consequences Of Water Deficiency In Central Asia." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.8 (2021).

25. Kenjayev, Zarmamat, Megliyev Azamat, and Jalilov Ixtiyor G‘aniyevich. "NOGIRONLIGI BO ‘LGAN SHAXSLAR HUQUQLARI: INKLYUZIV JAMOAT SARI." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 82-86.

26. Kenjayev, Zarmamat, Abdullayev Xurshid, and Jalilov Ixtiyor G‘aniyevich. "INSON HUQUQLARI VA MAJBURIY MEHNAT." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 100-104.

27. Kenjayev, Z., Xurshid, A., & G‘aniyevich, J. I. (2026). INSON HUQUQLARI VA MAJBURIY MEHNAT. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(6), 100-104.

28. Kenjayev, Zarmamat, Tog‘aymurodov Donyor, and Jalilov Ixtiyor G‘aniyevich. "RAQAMLI DAVRDA INSON HUQUQLARI: SHAXSIY MA'LUMOTLAR DAXLSIZLIGI VA SO ‘Z ERKINLIGI MUAMMOLARI". *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 94-99.

29. Kenjayev, Z., Donyor, T. A., & G‘aniyevich, J. I. (2026). RAQAMLI DAVRDA INSON HUQUQLARI: SHAXSIY MA'LUMOTLAR DAXLSIZLIGI VA SO ‘Z ERKINLIGI MUAMMOLARI". *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(6), 94-99.

30. Kenjayev, Zarmamat, Baxodirov Nursulton, and Jalilov Ixtiyor G‘aniyevich. "AYOLLARNING HUQUQLARI VA GENDER TENGLIGI." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 110-114.

31. Kenjayev, Z., Nursulton, B., & G‘aniyevich, J. I. (2026). AYOLLARNING HUQUQLARI VA GENDER TENGLIGI. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(6), 110-114.

32. Jalilov, Ikhtiyor. "National "Kurash": History and Contemporary (On the Example of the Uzbek People)." *Procedia of Social Sciences and Humanities* 1 (2021): 360-363.

33. Sayxonovna, Maksadova Mexriniso, and Ismatova Oyimsiluv Rahimberdiyevna. "TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 105-109.

34. Sayxonovna, Maksadova Mexriniso. "OSMIRLARNING MUSTAQIL QAROR QABUL QILISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 87-93.

35. Sayxonovna, Maksadova Mexriniso. "PEDAGOGIK MULOQOTNING VA UNING O 'ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 2.6 (2026): 121-126.

36. SHOMURODOV, Kh F., and B. Sh KHABIBULLAEV. "Investigation of changes in the species composition within the plant community containing relict shrub *Moluccella bucharica* for half a century." *Malayan Nature Journal* 74.1 (2022).

37. Рузиев, Ахрор Эватович. "СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ТЕРПИМОСТИ И ИНТОЛЕРАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У РАННИХ ПОДРОСТКОВ." *Проблемы науки* 6 (65) (2021): 106-112.

38. Рузиев, Ахрор, Бобур Шодиев, and Камила Абдуллаева. "История педагогики, цель и задачи теории воспитания человека." *Общество и инновации* 2.4/S (2021): 666-672.

39. Evatovich, Ruziyev Axror. "Oilada yoshlarni tolerant madaniyatli qilib tarbiyalashda besh muhim tashabbus ijtimoiy-psixologik omil sifatida." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.3 (2021): 242-252.

40. Рузиев, Ахрор Эватович. "ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ЁНДОШУВ АСОСИДА ИЛК ЎСПИРИНЛАРДА ТОЛЕРАНТЛИК ВА ИНТОЛЕРАНТЛИК ХУЛҚИНИ АНИҚЛАШ." *PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет* 1: 197-202.

41. Evatovich, Ruziyev Axror. "O 'QITUVCHI VA TALABALAR O 'RTASIDAGI RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA." «НАДЕЖДА НАЦИИ» МЕЖДУНАРОДНОГО НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО КОНКУРС 1.1 (2024).

42. Evatovich, Ruziev Akhror. "SOCIO-PSYCHOLOGICAL BASIS FOR DETERMINING TOLERANCE AND INTOLERANT BEHAVIOR IN EARLY ADOLESCENT CHILDREN." *Вестник науки и образования* 6-2 (126) (2022): 89-94.

43. RUZIEV, AE. "SOCIO-PSYCHOLOGICAL BASIS FOR DETERMINING TOLERANCE AND INTOLERANT BEHAVIOR IN EARLY ADOLESCENT CHILDREN." *ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ Учредители: Олимп*: 89-94.

44. Ruziev, A. Kh. "Concerning the organization of all-year-round agriculture in Tajikistan." (2014): 65-67.